
Нульовий розділ

7 серпня 1944 року

Листівки

Смерком вони силпюються з неба. Перелітають через фортечні мури, перекидаються через дахи, пурхають у западини між будинками. Цілі вулиці вкриті вихорами листівок, сйливо білих на тлі бруківки. «Термінове повідомлення жителям міста! — написано на них. — Негайно виходьте на відкриту місцевість».

Зростає приплив. Висить маленький жовтий серпик місяця. На дахах приморських готелів зі східного боку і в садах за ними шість підрозділів американської артилерії закладають запальні набої в жерла бомбометів.

Бомбардувальники

Вони летять через Ла-Манш опівночі. Їх дванадцять, і вони названі на честь пісень: «Зоряний пил», «Штормова погода», «У доброму гуморі» й «Озброєна крихітка»¹. Море переливається далеко вниз, вкриті незліченними гребенями пінявих хвиль. Уже скоро навігаційні прилади розпізнають низькі, освічені місяцем, брили островів, вишикуваних уздовж горизонту.

Франція.

Потріскують перемовні пристрої. Помалу, ледь не ліниво, бомбардувальники скидають висоту. Вузькі смужки червоного світла тягнуть-ся від зеніток угору й униз узбережжям. З'являються темні розбиті

---

¹ *Stardust* («Зоряний пил») — популярна джазова пісня 1927 року американського композитора Хогі Кармайкла. *Stormy Weather* («Штормова погода») — пісня, написана 1933 року американцями Гарольдом Арленом та Тедом Келером. *In the Mood* («У доброму гуморі») — пісня, написана американцем Джо Гарлендом, стала відомою у виконанні Гленна Міллера. *Pistol-Packin' Mama* («Озброєна крихітка») — пісня, написана 1943 року американцем Алом Декстером. — Прим. ред.

кораблі, затоплені або розтроснені, один без носа, інший, догораючи, мерехтить. На найвіддаленішому острові охоплені панікою вівці бігають зигзагами поміж каменів.

У кабіні кожного літака бомбардир вглядається в приціл і рахує до двадцяти. Чотири, п'ять, шість, сім... Бомбардирам місто-фортеця на все ближчому гранітному виступі скидається на бридкий зуб, на щось чорне й небезпечне, на останній налив, який треба розтяти.

Дівчина

У закутку міста, у високому й вузькому будинку номер чотири по рю Воборель, на останньому, шостому поверсі незряча шістнадцятирічна дівчина на ім'я Марі-Лор Леблан стоїть на колінах біля низького столика, повністю зайнятого моделлю. Це мініатюра міста, у якому вона тепер живе, що складається з пропорційно зменшених копій сотень будинків, магазинів і готелів, оточених мурами. Ось церква з продірявленою гострою верхівкою, й огрядний старий Шато де Сан-Мало, і ряди приморських садіб, усипаних димарями. Граційна дерев'яна пристань дугою вигинається від пляжу, що зветься Пляж дю Моль; елегантний, укритий сітчастим візерунком портик накриває ринок морепродуктів; дрібні лавки, найменші з яких розміром як яблучні зернятка, поцяткували крихітні майдани.

Марі-Лор проводить кінчиками пальців уздовж сантиметрових перил, що увінчують фортечні мури, описуючи нерівну зірку по периметру моделі. Знаходить просвіт згори на стінах, звідки чотири церемоніальні гармати направлені на море.

— Бастйон д'ля Олянд, — шепоче вона, і її пальці спускаються крихітними сходами. — Рю де Кордье. Рю Жак Картье.

У кутку кімнати стоять два поцинковані відра, у яких по вінця води. «Наповной їх, — казав їй двоюрідний дідусь, — коли можеш. І ванну на третьому поверсі. Хіба знаєш, коли знову вимкнуть воду».

Її пальці повертаються до церковного шпиля, а далі на південь, до Дінанських воріт. Увесь вечір вона проводила пальцями по моделі, чекаючи свого двоюрідного дідуся Етьєна, господаря цього будинку,

що пішов із дому минулої ночі, доки вона спала, й ще не повернувся. І тепер знову ніч, годинник зробив ще один оберт, у всьому кварталі тихо, і їй не спиться.

Вона чує бомбардувальники за п'ять кілометрів. Усе гучніший шум, схожий на радіоперешкоди. Або гул усередині мушлі.

Коли вона відчиняє вікно в спальні, рев літаків гучнішає. Більше цієї жажливо тихої ночі не чути нічого: ні двигунів, ні голосів, ні брязкоту. Ні сирен. Ні стукоту кроків по бруківці. Не чути навіть чайок. Лиш високий приплив нахльостує на підвалини міських стін унизу, за шість поверхів і квартал від неї.

І ще щось.

Щось м'яко ляпотить, дуже близько. Вона прочиняє ліву віконницю й проводить пальцями по перекладині правої. Там застряг аркуш паперу.

Вона підносить його до носа. Аркуш пахне свіжим чорнилом. Може, бензином. Папір ще хрусткий, недовго пробув надворі.

Марі-Лор вагається біля вікна, стоячи в самих панчохах, у неї за спиною її спальня, мушлі, розкладені на комоді, камінчики вздовж плінтуса. Її ціпок стоїть у кутку, товстий роман шрифтом Брайля чекає на ліжку сторінками вниз. Гул літаків наростає.

Юнак

За п'ять вулиць на північ світловолосий вісімнадцятирічний німецький солдат на ім'я Вернер Пфенніг прокидається під слабкий уривчастий гул, трохи гучніший за дзижчання. Ніби десь віддалік мухи б'ються об шибку.

Де це він? Солодкий, трохи хімічний запах рушничної оливи, необробленого дерева від недавно збитих ящиків для набоїв; нафталіновий запах старих покривал — він у готелі. Точно. *L'hôtel des Abeilles*, «Бджолиний готель».

Ще ніч. Ще рано.

Від моря долинають свист і гуркіт; вогонь зенітної артилерії наростає. Капрал протиповітряних сил поспішає в бік сходів.

— Спускайся в підвал, — гукає він через плече, і Вернер вмикає свій польовий ліхтар, згортає ковдру в наплічник і вибігає в коридор.

Не так давно «Бджолиний готель» був приємною місциною з яскраво-блакитними віконницями на фасаді, устрицями на льоду з власного кафе й офіціантами-бретонцями в краватках-метеликах, що натирали склянки за шинквасом. Він пропонував двадцять один номер із морськими краєвидами й комин у вестибюлі завбільшки з вантажівку. Парижани, що приїжджали сюди на вихідні, пили тут аперитиви, а до них — заїжджі посланці республіки: міністри й віцеміністри, абати й адмірала, а за кілька століть до них — обвітрені корсари: вбивці, грабіжники, мародери, моряки.

А до цього, перш ніж тут облаштували готель, цілих п'ять століть тому, цей будинок належав капітанові капера, який покинув морський розбій і став вивчати бджіл на пасовиськах за Сен-Мало, нашкрябуючи записи в блокнотах і смакуючи медом просто зі стільників. Горішні одвірки й досі прикрашають дубові гребені з вирізьбленими джмелями; укритий плющем фонтан у внутрішньому дворіку має форму вулика. Вернерові особливо подобаються п'ять вицвілих фресок на стелях найбільших горішніх кімнат, де бджоли завбільшки з дітей ширяють на тлі блакитних задників — великі ледачі трутні й трударі з прозорими крилами; де мало не триметрова багатоока бджолина матка з золотавим пухнатим черевцем звивається на стелі над шестикутною ванною.

За останні чотири тижні готель перетворився на фортецю. Солдати підрозділу австрійських протиповітряних сил забили кожне вікно, перевернули кожне ліжко. Вони укріпили вхід, заставили сходові майданчики дерев'яними ящиками з артилерійськими набоями. На четвертому поверсі готелю, де кімнати із зимовими садами й французькими балконами виходять просто на фортечні мури, поселилася стара швидкісна зенітна гармата під назвою «Вісім-вісім», здатна вистрелювати майже десятикілограмові набойі на чотирнадцять із гаком кілометрів.

«Її величність», так австрійці називають свою гармату. Впродовж останнього тижня вони доглядали за нею, як робочі бджоли за маткою. Залили в неї оливи, перефарбували її дуло, змастили її колеса та поскладали до ніг мішки з піском, мов дари.

Велична «Вісім-вісім», смертельно небезпечна монархиня, що мала б захищати їх усіх.

Вернер на сходовому майданчику, на півдорозі до першого поверху, коли «Вісім-вісім» вистрелює двічі поспіль. Це вперше він почув постріл із гармати зблизька — звук такий, наче відірвало горішню частину готелю. Вернер зашпортується й затуляє долонями вуха. Вібрація прокочується стінами донизу, до фундаменту, а тоді знову вгору.

Він чує, як австрійці двома поверхами вище підповзають до гармати, перезаряджають її, а тоді все віддаленіші різкі звуки обох набоїв, як ті просвистують у повітрі над океаном, уже за три з гаком кілометри від них. Один із солдатів співає, усвідомлює він. Або ж, мабуть, навіть не один. Може, вони всі співають. Восьмеро військових із Люфтваффе, жоден із яких не проживе й години, співають своїй монархині любовну пісню.

Вернер поспішає через вестибюль за променем зі свого польового ліхтаря. Гармата вистрелює втретє, й десь близько розбивається скло, й потоки сажі з гуркотом ллються димарем, а стіни готелю бринять, мов ударений дзвін. Вернер непокоїться, що звук виб'є йому зуби.

Він відчиняє двері в підвал і завмирає на мить, йому паморочиться в голові.

— Оце й усе? — питає він. — Вони й справді наступають?
Але хто йому відповість?

Сен-Мало

У будинках обабіч вулиць останні неєвакуйовані містяни прокидаються, стогнуть, зітхають. Старі діви, повії, чоловіки за шістдесят. Маруди, колабораціоністи, скептики, пияки. Черниці різних орденів. Бідняки. Уперті. Сліпі.

Хтось поспішає до протибомбових сховищ. Хтось каже собі, що це просто навчальна тривога. Хтось затримується захопити ковдру, молитовник чи колоду гральних карт.

Бої почалися два місяці тому. Шербур звільнили, Кан звільнили, Ренн теж. Половина західної Франції звільнена. На сході совіти відбили Мінськ; польська Армія Крайова бунтує у Варшаві; кілька газет осмілилися аж до припущення, що настав переломний момент.

Але не тут. Не в цій останній цитаделі на краю континенту, не в цьому останньому німецькому опорному пункті на бретонському узбережжі.

Тут, перешіптуються люди, німці відновили два кілометри підземних коридорів під середньовічними стінами; тут збудували нові системи оборони, нові трубопроводи, нові шляхи для відступу, підземні комплекси гідної подиву складності. Під напівострівним фортом Ла Сіте, через річку від старого міста, є кімнати з перев'язувальними матеріалами, кімнати з амуніцією, навіть підземний госпіталь, принаймні так кажуть. Там провітрюване приміщення, є цистерна для води на двісті тисяч літрів і прямий зв'язок із Берліном. Там вогнеметні міні-пастки, доти з перископічними прицілами; німці наклали досить боеприпасів, щоб вистрілювати набої в море весь день, щодня, цілий рік.

Тут, шепочуть вони, з тисяча німців, готових загинути. Або п'ять тисяч. А то й більше.

Сен-Мало. Вода оточує місто з чотирьох боків. Його зв'язок із рештою Франції щонайтонший: дамба, міст, піщана коса. Ми насамперед малонці, кажуть жителі Сен-Мало. Потім — бретонці. Французи — якщо на це ще лишається місце.

При світлі зливи граніт виблискує синім. За найвищих припливів море прокрадається аж у підвали середмістя. За найнижчих відпливів порослі мушлями краї тисяч уламків кораблів стирчать над водою.

За три тисячоліття цей невеликий мис бачив багато облог.

Але такої — ніколи.

Бабуся притискає верескливого малюка до грудей. За кілометр від неї, за районом Сен-Серван, пияк, помочившись на вулиці, знімає з огорожі листок паперу. «Термінове повідомлення жителям міста! — написано на ньому. — негайно виходьте на відкриту місцевість».

На островах виблискують вогнем зенітки, великі німецькі гармати в старому місті знову зі свистом випускають залп, а триста вісімдесят французів, ув'язнених в острівному форті Насьональ, за чверть милі від берега збиваються до купи в залитому місячним світлом дворіку й дивляться на небо.

Після чотирьох років облоги що принесе їм ревіння все ближчих бомбардувальників? Порятунк? Загибель?

Ляскіт рушничних пострілів. Барабанний стукіт зеніток. Десяток голубів, що всілися на церковному шпилі, прямовисно шугають донизу й роблять коло над морем.

Будинок номер чотири по рю Воборель

Марі-Лор Леблан одним-одна стоїть у своїй кімнаті, нюхаючи листівку, яку не може прочитати. Виють сирени. Вона зачиняє віконниці й замикає вікно на клямку. Щомиті літаки наближаються; кожна секунда — це втрачена секунда. Їй треба було б бігцем спускатися. Їй треба було б дістатися до кутка в кухні, звідки маленький люк веде в погріб, повен пилу, поточених мишами килимів і старезних валіз, яких давно ніхто не відчиняв.

Натомість вона повертається до столу в ногах ліжка й стає на коліна поряд із моделлю міста.

Знову її пальці знаходять фортечні мури, Бастьйон д'ля Олянд, маленькі сходи, що ведуть униз. У цьому вікні, отут, у справжньому місті, якась пані вибиває килими щосуботи. Із цього ось вікна одного разу хлопчик крикнув: «Дивися під ноги, ти що, сліпа?»

Віконне скло дрижить у рамах. Зенітки випускають ще один залп. Земля ще трішечки прокручується навколо своєї осі.

Під її пальцями мініатюрна рю д'Естре перетинається з мініатюрною рю Воборель. Її пальці звертають направо, ковзають дверними прорізами. Перший, другий, третій. Четвертий. Скільки разів вона це вже робила?

Номер чотири — високий, схожий на занехаяне пташине гніздо будинок її двоюрідного дідуся Етьєна. Будинок, у якому вона прожила чотири роки. У якому, на шостому поверсі, вона сама-одна стоїть на колінах, а дванадцять американських бомбардувальників із ревом летять у її бік.

Вона натискає на крихітні вхідні двері, спрацьовує прихована засувка, і маленький будиночок відділяється від моделі. Він завбільшки з пачку сигарет її батька.

Тепер бомбардувальники так близько, що підлога під її коліннями починає пульсувати. У коридорі дзвенять кришталеві підвіски на люстри над сходами. Марі-Лор повертає димаря на мініатюрному будиночку на дев'яносто градусів. А тоді забирає три дерев'яні планочки, які слугують йому за дах, і перевертає його.

Їй на долоню падає камінь.

Він холодний. Завбільшки з голубине яйце. Формою схожий на краплю.

Марі-Лор затискає крихітний будинок в одній долоні, а камінь — в іншій. Кімнатка здається хисткою, ненадійною, наче гігантські пальці ось-ось проламають її стіни.

— *Рара*¹? — шепоче вона.

Підвал

Під вестибюлем «Бджолиного готелю» — корсарів підвал, вирубаний у фундаменті. Позаду ящиків, шаф і панелей для інструментів стіни з голого граніту. Стелю підпирають три обтесані вручну масивні балки, яких кінцями приволокли з древнього бретонського лісу й поставили на місце кілька століть тому.

Через єдину електричну лампочку все залите хиткою тінню.

Вернер Пфенніг сидить на розкладному стільці за верстаком, перевіряє рівень зарядженості батареї й одягає навушники. Його радіо — двонаправлений приймач-передавач, обшитий сталлю, з антеною завдовжки півтора метра. Він дає Вернерові змогу зв'язуватися з відповідним приймачем угорі, з двома іншими зенітними батареями в стінах міста і з підземним штабом військ гарнізону по той бік ріки.

Нагриваючись, приймач гуде. Коригувальник вогню читає координати в мікрофон, а артилерист їх повторює. Вернер тре очі. За ним повно конфіскованих скарбів, аж до стелі: скручені гобелени, старовинні підлогові годинники, гардероби, велетенські пейзажі, помережані дрібними тріщинками. На полиці навпроти Вернера стоять вісім чи дев'ять гіпсових голів, про призначення яких він не може здогадатися.

¹ Тато? (*фр.*) — Тут і далі прим. перекл., якщо не вказано інаше.

Дебелий фельдфебель Франк Фолькгаймер спускається вузькими дерев'яними сходами й нахиляє голову під балками. Він лагідно всміхається Вернерові, сідає на стілець із високою спинкою, оббитий золотавим шовком, і кладе на коліна рушницю, що тепер здається заледве більшою за диригентську паличку.

— Почалося? — питає Вернер.

Фолькгаймер киває. Він вимикає свого польового ліхтаря і змахує дивовижно витонченими віями в напівтемряві.

— Довго це триватиме?

— Недовго. Тут ми в безпеці.

Інженер Бернд приходить останній. Він дрібний, косоокий, із безбарвним волоссям. Бернд зачинає за собою двері в підвал, замикає їх на засув і сідає посередині дерев'яних сходів із похмурим виразом на обличчі, від страху чи хворобості — важко сказати.

Тепер, коли двері зачинені, гудіння сирен м'якшає. Над ними мерехтить підвальна лампочка.

«Вода, — згадує Вернер. — Я забув воду».

Із віддаленого кута міста долинають вибухи зенітної батареї, а тоді «Вісім-вісім» нагорі знову стріляє, гучна, смертельна, й Вернер слухає, як набої зі свистом злітають у повітря. Водоспади пилу ллються зі стелі. У навушниках Вернер чує, як австрійці нагорі досі співають.

*...auf d'Wulda, auf d'Wulda, da scheint d'Sunn a so gulda...*¹

Фолькгаймер сонно шкрябає пляму на штанах. Бернд гріє подихом складені човником руки. Приймач із тріском повідомляє швидкість вітру, тиск повітря, траєкторії. Вернер згадує дім: фрау Елену, що, нахилившись над його маленькими черевичками, зав'язує кожну шнурівку на подвійний бантик. Зірки, що пропливали повз його вікно. Свою молодшу сестру, Юту, з клаптиковою ковдрою на плечах і навушником від радіо в лівому вусі.

Чотирма поверхами вище австрійці закладають ще один набій у димливий гузівник гармати «Вісім-вісім», удруге перевіряють кут горизонтальної наводки і затуляють вуха, коли гармата вистрелює, але тут,

¹ «На Влтаві, на Влтаві, де світить сонце золоте» (нім.). Австрійська народна пісня.

унизу, Вернер чує тільки радіоголоси свого дитинства. *Богиня історії дивилася вниз на Землю. Очищення можна досягнути лише через найгарячіший вогонь.* Він бачить ліс сухих соняхів. Він бачить зграю чорних шпаків, що розлітаються з дерева.

Бомбова злива

Сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, двадцять. Ось під прицілами мчить море. А тепер — верхівки дахів. Двоє менших літаків утворюють димовий коридор, головний бомбардувальник відкриває вогонь, одинадцять інших беруть із нього приклад. Бомби падають навскіс, літаки миттю здіймаються.

Небо знизу заплямовується темними бризками. Двоюрідний дідусь Марі-Лор, замкнений із кількома сотнями інших за воротами форту Насьональ, за пів кілометра від берега, примружується й думає: «Сарана», і з його пам'яті, з якоїсь укритої павутиною години в парафіяльній школі, виринає притча зі Старого Заповіту: «Немає царя в сарани, але вся вона в строї бойовім виходить»¹.

Диявольський рій. Квасоля з перекинутого мішка. Сотня розірваних чоток. Тисячі метафор, але їх усіх не досить: сорок бомб на літак, разом чотириста вісімдесят, тридцять три тонни вибухівки.

Лавина сходить на місто. Буревій. Чайні чашки зсовуються на полиці. Картини зіслизають із гвіздків. За чверть секунди сирен уже не чути. Нічого не чути. Гул стає такий гучний, що можуть лопнути слухові перетинки.

Зенітні гармати випускають останні набойі. Дванадцять бомбардувальників, неушкоджені, повертаються в синю ніч.

На шостому поверсі будинку номер чотири по рю Воборель Марі-Лор залізає під ліжко й притискає до грудей камінь та маленьку модель будинку.

У підвалі під «Бджолиним готелем» гасне єдина лампочка.

---

¹ Переклад І. Огієнка.

Розділ 1

1934 рік

Національний музей природничої історії

Марі-Лор Леблан — шестирічна парижанка, височенька, веснянкувата, і має слабкий зір, що швидко псується. Батько відправляє її на дитячу екскурсію музеєм, у якому працює. Гід — старенький горбань, сам ледь вищий за дитину. Щоб привернути увагу, він стукає кінчиком ціпка по підлозі, а тоді веде десяток своїх опіканців через сади у виставкові зали.

Діти споглядають, як техніки блоками підіймають стегнову кістку динозавра. У комірчині дивляться на опудало жирафа, у якого на спині зносилися шматки шкіри. Зазирають у шафу опудальника, шухляди якої повні пір'я, кігтів і скляних очей; гортають двохсотлітній альбом із гербарієм, прикрашений орхідеями, роменом і травами.

Урешті вони підіймаються шістнадцятьма сходинками в залу мінералогії. Гід показує їм агат із Бразилії, фіолетовий аметист і метеорит на підставці, старий, каже він, як сама Сонячна система. А тоді ключем веде їх униз двома крученими сходовими маршами й уздовж кількох коридорів і зупиняється перед залізними дверима з єдиною замковою щілиною.

— Кінець екскурсії, — оголошує він.

— Але що ж там? — питає одна з дівчаток.

— За цими дверима ще одні замкнені двері, трохи менші.

— А що за ними?

— Треті замкнені двері, ще менші.

— А за ними?

— Четверті двері, а тоді п'яті і так далі, до тринадцятих, невеличких замкнених дверей, не більших за черевик.

Діти нахиляються вперед.

— А за ними?

— А за тринадцятими дверима, — гід змахує неймовірно зморшкуватою рукою, — «Море полум'я».

Діти зацікавлено топчуться на місці.

— Та годі. Хіба ви ніколи не чули про «Море полум'я»?

Діти хитають головами. Марі-Лор мружиться, дивлячись на голі лампочки, що висять уздовж стелі щокілька метрів; вона навколо кожної з них бачить ореол веселкових кольорів.

Ціпок повисає в гіда на зап'ясті, він потирає долоні.

— Це довга історія. Розказати вам?

Діти кивають.

Він прокашлюється.

— Кілька століть тому, у місці, яке тепер називається Борнео, один принц підняв із висохлого річища синій камінь, бо той йому сподобався. Але дорогою назад до палацу на принца напали люди на конях і загнали ножа йому в серце.

— Ножа в серце?

— Правда?

— Цитуйте! — каже хлопчик.

— Злодії вкрали його персні, його коня, усе його майно. Але через те, що синій камінець був затиснутий у долоні, вони його не побачили. Смертельно пораненому принцові вдалося доповзти додому. Десять днів він лежав непритомний. А на десятий день, на здивування його доглядальниць, сів, розтиснув кулак і побачив камінь. Султанові лікарі сказали, що то було диво, що принц не мав би вижити після такої страшної рани. Доглядальниці говорили, що в каменя, певно, є цілюща сила. А султанові ювеліри повідомили ще дещо: вони ніколи не бачили такого великого необробленого діаманта. Їхній найталановитіший різьбяр шліфував його вісімдесят днів, а коли закінчив, камінь став яскраво-блакитний, блакитний, мов тропічні моря, але в центрі мав трохи червоного, ніби полум'я в краплі води. Султан наказав оздобити діамантом принцову корону, й розказували, що коли молодий принц сидів на троні й на нього падало сонце, то камінь сявав так яскраво, що на нього неможливо було дивитися, здавалося, наче сам принц зникав серед світла.

— А ви певні, що це правда? — запитала дівчинка.

— Цить! — шикнув хлопчик.

— Камінь назвали «Море полум'я». Хтось вірив, що принц став божеством, що, доки в нього є цей камінь, його неможливо вбити. Але почало відбуватися дещо дивне: що довше принц носив свою корону, то більше його зраджувала удача. За місяць він утратив двох братів: один утонув, а іншого вкусила змія. За пів року його батько помер від хвороби. Та й до всього ще й султанові розвідники повідомили, що на сході збирається величезна армія. Принц зібрав разом батькових дорадників. Усі сказали, що він має готуватися до війни, всі, крім одного, священника, який переповів свій сон. У цьому сні богиня землі повідомила його, що зробила «Море полум'я» в подарунок своєму коханцеві, богові моря, й послала прикрасу йому річкою. Але коли річка висохла й принц узяв камінь, богиня розгнівилася. Вона прокляла діамант і кожного, хто ним володітиме.

Діти нахиляються вперед, а з ними й Марі-Лор.

— Прокляття було таке: володар каменя житиме вічно, але, доки триматиме його в себе, на всіх дорогах його серцю людей нескінченним дощем сипатимуться нещастя.

— Житиме вічно?

— Але якщо володар викине камінь у море, доставивши його тому, кому він призначений, богиня зніме прокляття. Отож принц, тепер уже султан, думав три дні й три ночі й урешті вирішив залишити камінь у себе. Камінь урятував його життя, він думав, що той робив його незнищеним. Він наказав відрізати священникові язика.

— Ой! — вигукнув найменший хлопчик.

— Оце він дарма, — сказала найвища дівчинка.

— Прийшли загарбники, — продовжив доглядач, — і зруйнували палац, убили всіх, кого знайшли, а принца ніхто ніколи більше не бачив, і за двісті років ніхто більше нічого про «Море полум'я» не чув. Хтось казав, що діамант порізали на багато менших каменів, хтось — що він досі в принца, а принц тепер у Японії чи Персії, що він скромний фермер, який, здається, не старішає.

Отож камінь випав з історії. Допоки одного дня, коли французькому торгівцеві коштовностями, під час його подорожі на голкондські шахти, що в Індії, не показали величезного діаманта у формі груші. Сто

тридцять три карати. Майже ідеальна прозорість. Великий, як голубине яйце, писав він, і блакитний, як море, але із язиком полум'я всередині. Він відлив копію каменя й відправив її схибленому на коштовностях герцогові в Лотарингію, попередивши того про чутки щодо прокляття. Але герцогові страшенно захотілося того каменя. Отож торговець привіз його у Європу, і герцог приладнав камінь до головки свого ціпка й носив його скрізь із собою.

— Ой-ой.

— За місяць герцогиню спіткала хвороба горла. Двоє їхніх улюблених слуг упали з даху й зламали шії. А тоді загинув герцогів єдиний син. Нещастя сталося, коли той катався на коні. Хоча всі казали, що сам герцог ще ніколи не мав такого доброго вигляду, він став боятися виходити з дому, приймати відвідувачів. Урешті він так повірив у те, що його камінь був тим самим проклятим «Морем полум'я», що попросив короля захвати його у своєму музеї, за умови, що камінь замкнуть у спеціальному склепі й той склеп не відчинять муть двісті років.

— І?..

— І минуло сто дев'яносто шість років.

Якусь хвилину діти мовчать. Кілька починають рахувати на пальцях. А тоді всі як один здіймають руки.

— А нам можна подивитися?

— Ні.

— Навіть не можна відчинити перші двері?

— Ні.

— А *ви* його бачили?

— Не бачив.

— Тоді звідки вам знати, що він справді там?

— Треба вірити історії.

— А скільки він коштує, мосьє? За нього можна купити Ейфелеву вежу?

— За такий великий і рідкісний діамант, цілком імовірно, можна купити п'ять Ейфелевих веж.

Діти зойкають.

— А всі ці двері тут — щоб захищати діамант від злодіїв?

— Можливо, — відповідає гід і підморгує, — вони для того, щоб утримувати прокляття всередині.

Діти замовкають. Двоє чи троє роблять крок назад.

Марі-Лор знімає окуляри, і світ втрачає форму.

— А чому б, — цікавиться вона, — просто не взяти діаманта і не викинути його в море?

Доглядач музею дивиться на неї. Інші діти витріщаються.

— Коли востаннє, — зауважує один зі старших хлопчиків, — ти бачила, щоб у море викидали п'ять Ейфелевих веж?

Лунає сміх. Марі-Лор хмуриється. Це ж просто залізні двері з мідною щілиною для ключа.

Експерсія закінчується, діти розбігаються, й Марі-Лор повертається до свого батька у Велику залу. Він поправляє окуляри в неї на носі й витягає листок із її волосся.

— Добре розважилася, *ma chérie*¹?

Маленький брунатний хатній горобчик злітає з балок і сідає на кахлі навпроти неї. Марі-Лор простягає розкрити долоню. Горобчик нахиляє голову, роздумуючи. А тоді летить геть.

За місяць вона зовсім втрачає зір.

Цольферайн

Вернер Пфенніг зростає за п'ятсот кілометрів на північний схід від Парижа, у німецькому місті, яке зветься Цольферайн — вугільновидобувному комплексі за Ессеном площею півтори тисячі гектарів. Це земля криці, земля антрациту, повна дірок земля. Димлять труби, локомотиви котяться туди-сюди естакадами, й голі дерева стоять на купках жужелиці, як скелети, що тягнуть руки з підземного світу.

Вернер і його молодша сестра, Юта, виховуються в дитбудинку, двоповерховому сиротинці з клінкерної цегли по Вікторія-штрасе, кімнати якого наповнені кашлем хворих дітей, плачем новонароджених

¹ Моя люба (*фр.*).

і пошарпаними валізами, у яких дрімають останні речі померлих батьків: заштопані сукні, потемніле весільне столове приладдя, вицвілі фотографії татів, яких проковтнули шахти.

Вернерові найперші дитячі роки найголодніші. Перед воротами Цольферайна чоловіки б'ються за роботу, курячі яйця продають за два мільйони марок штука, ревматична лихоманка нападає на сиротинець, мов вовк. Немає ні масла, ні м'яса. Про фрукти залишається тільки згадувати. Деколи увечері, у найгірші місяці, все, чим директриса може нагодувати десяток сиріт, — це коржики з гірчиці й води.

Але семирічний Вернер, здається, цього не помічає. Він замалий для свого віку, має відстовбурчені вуха, говорить високим, милим голоском, і люди зупиняються подивитися на його біляве волосся — кольору снігу, молока, крейди. Кольору, якому бракує кольору. Щоранку він зашнуровує черевики, напихає під пальто газет, щоб захиститися від холоду, й вирушає досліджувати світ. Він ловить сніжинки, пуголовків, жаб, що впали в сплячку; випрошує хліб у пекаря, який не має кому його продати; часто з'являється на кухні зі свіжим молоком для малюків. Він і сам щось майструє: паперові коробки, простенькі літаки-біплани, іграшкові човни з кермом.

Щокілька днів він дивує директрису питанням, на яке в неї немає відповіді: «Чому на людей нападає гикавка, фрау Елено?»

Або: «Якщо Місяць такий великий, фрау Елено, то чому він на вигляд такий маленький?»

Або: «Фрау Елено, а бджола знає, що помре, якщо когось ужалить?»

Фрау Елена, монахиня-протестантка з Ельзасу, дітей любить більше за дисципліну. Вона співає французьких фольклорних пісень пискливим фальцетом, має слабкість до хересу й увесь час засинає на ходу. Деколи увечері вона дозволяє дітям не лягати спати допізна й розповідає їм історії французькою про своє дівоцтво в затишній місцині біля гір, про два метри снігу на дахах будинків, про вуличних глашатаїв і річечки, що парують на холоді, й притрушені інеем виноградники — світ із різдвяної казки.

«А глухі чують своє серцебиття, фрау Елено?»

«А чому клей не пристає до пляшки зсередини, фрау Елено?»